

Список використаних джерел:

1. Популярна юридична енциклопедія / В.К. Гіжевський, В.В. Головченко, В.С. Ковальський та ін. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 528 с.
2. Адміністративне право України. Академічний курс : [підручник] : у 2 т. / В.В. Галунько, В.І. Олефір, Ю.В. Гридасов, А.А. Іванишук, С.О. Короєд. – Херсон : ХМД, 2013– . – Т. 1 : Загальне адміністративне право. – 2013. – 356 с.
3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 липня 2010 р. № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41–45. – С. 1468. – Ст. 529.
4. Про Вищу раду юстиції : Закон України від 15 січня 1998 р. № 22 // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 25. – Ст. 146.
5. Регламент Вищої кваліфікаційної комісії суддів України : Рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 8 червня 2011 р. № 1802/зп-11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vkksu.gov.ua/ua/about/reglament-vkks-ukraini>.
6. Про державну службу : проект Закону України від 30 березня 2015 р. № 2490 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54571.
7. Єфремова О.П. Принципи здійснення конкурсу в державній службі України / О.П. Єфремова // Академія муніципального управління. – 2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=237>.

УДК 342.9+355

САУНІН Р.Д.

**МЕЖІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ФІЗИЧНОГО ВПЛИВУ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ –
«СИЛОВОЇ СТРУКТУРИ» ДЕРЖАВИ**

Розглянуто нормативно-правову базу чинного законодавства щодо меж застосування заходів фізичного впливу військовослужбовцями Національної гвардії України. На основі аналізу норм чинного законодавства та праць учених розглянуто теоретичні проблеми визначення поняття «заходи фізичного впливу». Встановлено співвідношення понять «заходи фізичного впливу» й «фізична сила». Окреслено межі застосування цих заходів військовослужбовцями Національної гвардії України – «силової структури» держави.

***Ключові слова:** сила, фізична сила, заходи фізичного впливу, силові структури, воєнна організація держави, Національна гвардія України.*

Рассмотрена нормативно-правовая база действующего законодательства относительно границ применения мер физического воздействия военнослужащими Национальной гвардии Украины. На основе анализа норм действующего законодательства и работ ученых рассмотрены теоретические проблемы определения понятия «меры физического воздействия». Установлено соотношение понятий «меры физического воздействия» и «физическая сила». Определены границы применения этих мер военнослужащими Национальной гвардии Украины – «силовой структуры» государства.

***Ключевые слова:** сила, физическая сила, меры физического воздействия, силовые структуры, военная организация государства, Национальная гвардия Украины.*

© САУНІН Р.Д. – викладач кафедри тактичної підготовки військ факультету підготовки фахівців для Національної гвардії України (Національна академія внутрішніх справ)

Considered regulatory framework applicable law on the limits of application of physical force servicemen of the National Guard of Ukraine. Based on the analysis of the current legislation and works of scientists the theoretical problem of defining the concept of “measures of physical restraint”. The correlation between the concepts of “measures of physical influence” and “physical strength”. Outlined the scope of application of these measures servicemen of the National Guard of Ukraine – “power structure” of the state.

Key words: *strength, physical strength, physical restraint measures, law enforcement agencies, military organization of the state, National Guard of Ukraine.*

Вступ. Тимчасова окупація частини території України, ведення бойових дій на її Сході під час проведення антитерористичної операції ставлять перед українським народом і державою нові виклики. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності, забезпечення державної безпеки й захист державного кордону України потребують вирішення багатьох актуальних проблем службово-бойової діяльності Національної гвардії України (далі – НГУ), зокрема встановлення сутності поняття «заходи фізичного впливу», окреслення меж застосування заходів фізичного впливу військовослужбовцями НГУ під час службово-бойової діяльності.

Стан дослідження. Проблема меж застосування заходів фізичного впливу військовослужбовцями НГУ приділяли увагу такі дослідники, як Т.О. Коломоєць, А.Т. Комзюк, А.М. Куліш, П.А. Михайлішин, Б.М. Ринажевський, О.Ф. Скакун, А.В. Солонар, О.С. Фролов, О.М. Шмаков та інші. Проте зазначені вчені розкривали не межі застосування заходів фізичного впливу військовослужбовцями НГУ, а досліджували більш широкі, спеціальні або суміжні актуальні питання. Варто констатувати, що проблема меж застосування заходів фізичного впливу військовослужбовцями НГУ досліджена вітчизняною наукою поверхнево, безсистемно й потребує ґрунтовного теоретичного опрацювання.

Постановка завдання. Мета статті – на основі аналізу відповідних нормативно-правових актів, праць учених та інших джерел з’ясувати сутність поняття «заходи фізичного впливу», окреслити межі застосування заходів фізичного впливу військовослужбовцями НГУ під час службово-бойової діяльності.

Результати дослідження. З огляду на положення теорії держави та права військова служба (поряд із воєнізованою) належить до милітаризованого виду державної служби [1].

Незважаючи на те, що нормативно-правові акти України не містять визначення поняття «силові структури», деякі вчені (А.М. Куліш, А.В. Солонар, П.А. Михайлішин) дійшли висновку, що під силовими структурами необхідно розуміти оснащений зброєю, а також спеціальними засобами забезпечення ведення бою правоохоронний орган, наділений низкою повноважень на застосування сили (легального примусу), у тому числі під час участі в бойових діях, який володіє спеціальними знаннями, навичками та вміннями з питань ведення збройного протистояння, а також відвернення збройної агресії [2].

Інші дослідники (В.В. Замніус, Д.С. Ковриженко, Д.М. Котляр) вважають, що воєнна організація держави або силові структури – система державних органів та інституцій, які мають повноваження й засоби для захисту України та її населення від злочинності, військових посягань ззовні, підривної діяльності іноземних держав та організацій, катастроф, стихійних лих, небезпечних соціальних конфліктів, епідемій та інших загроз, у тому числі силовими методами. До силових структур належать Збройні Сили України, органи й підрозділи Міністерства внутрішніх справ України, внутрішні війська, Служба безпеки України, Прикордонні війська України, військові підрозділи Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та в справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, а також інші воєнізовані та збройні формування, утворені відповідно до Конституції України [3].

Тотожність понять «воєнна організація держави» та «силові структури» є суперечливою, оскільки Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р.

№ 964-IV встановлює, що воєнна організація держави – сукупність органів державної влади, військових формувань, утворених відповідно до законів України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем із боку суспільства й безпосередньо спрямована на захист національних інтересів України від зовнішніх і внутрішніх загроз [4, с. 38].

На нашу думку, оскільки Національна гвардія України є військовим формуванням із правоохоронними функціями, у межах нашого дослідження ми можемо вважати її, по-перше, частиною воєнної організації держави, по-друге, «силовою структурою» держави.

Загалом сила – це здатність живих істот напруженням м'язів робити фізичні рухи, виконувати різні дії; фізична енергія людини, тварини. Вплив – дія, яку певна особа, предмет або явище виявляє щодо іншої особи чи предмета [5].

На думку О.М. Шмакова, фізична сила – це фізичні дії посадових осіб, засновані на законодавстві України, які не супроводжуються застосуванням спеціальних засобів, зброї, бойової та спеціальної техніки, спрямовані проти людей, тварин, предметів і механізмів, супроводжуються заподіянням болю, шкоди здоров'ю або настанням смерті людей і тварин, руйнуванням, пошкодженням предметів і механізмів або тимчасовим їх вилученням, обмеженням тілесної недоторканості людей, тварин, їх дій, переміщенням або розпорядженням предметами, речовинами й механізмами [6, с. 315].

Наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України «Про затвердження Інструкції про застосування зброї, бойової техніки, озброєння кораблів (катерів), літаків і вертольотів Державної прикордонної служби України, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу під час охорони державного кордону та виключної (морської) економічної зони України» від 21 жовтня 2003 р. № 200 містить таке визначення: заходи фізичного впливу – дії, що виявляються в застосуванні мускульної сили й механічного впливу на будь-який орган, частину тіла або весь організм правопорушника без допомоги спеціальних засобів і зброї [7, с. 172].

Постанова правління Національного банку України «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» від 17 серпня 2011 р. містить невелике уточнення: заходи фізичного впливу – дії, що виявляються в застосуванні мускульної сили й механічного впливу на будь-який орган, частину тіла або весь організм правопорушника без допомоги спеціальних засобів активної оборони, щоб припинити правопорушення, затримати правопорушника та відвести небезпеку, що загрожує життю та здоров'ю [8, с. 101].

У деяких законодавчих актах, наприклад у Законі України «Про міліцію» від 20 грудня 1990 р. № 565-XII та в Законі України «Про Національну гвардію України» від 13 березня 2014 р. № 876-VII, зазначено, що заходи фізичного впливу – це, зокрема, прийоми рукопашного бою [9, с. 1216; 19, с. 95].

З іншого боку, А.Т. Комзюк, аналізуючи ст. 11 Закону України «Про міліцію» та враховуючи ознаки адміністративно-примусових заходів, відносить до них, зокрема, застосування заходів фізичного впливу. Учений включає застосування заходів фізичного впливу до заходів адміністративного припинення – засобів примусового переривання (припинення) протиправних діянь і відносить їх до спеціальних припиняючих заходів (заходів припинення спеціального призначення), що входять до групи самостійних (оперативних) [10, с. 37–45, 124, 129].

Заслугове на увагу й думка А.Т. Комзюка щодо створення об'єднаної норми, що визначає повноваження щодо застосування заходів адміністративного примусу замість існуючих більш вузьких норм про застосування фізичного впливу. До засобів фізичного впливу він відносить прийоми рукопашного бою, різні види єдиноборств (самбо, дзюдо, карате, кунг-фу, тхеквондо, айкідо, вільну боротьбу, бокс, кікбоксінг тощо), тобто всі засоби безпосереднього, так би мовити, «мускульного» впливу на супротивника. Мета нейтралізації супротивника досягається шляхом виконання ударів, блоків, кидків, больових прийомів, удушень, захватів, утримань тощо [10, с. 37, 298].

Крім цього, Т.О. Коломєць адміністративно-примусові заходи, пов'язані з правопорушеннями, розподіляє, зокрема, на заходи адміністративного припинення, до яких відносить застосування фізичної сили [11, с. 23].

Б.М. Ринажевський зазначає, що заходи фізичного впливу – це примусові заходи, які відповідно до закону можуть використовувати військовослужбовці під час виконавчо-розпорядчої діяльності та які належать до винятково спеціальних заходів адміністративного впливу [12].

Проаналізувавши поняття заходів фізичного впливу, необхідно з'ясувати сутність їх застосування.

На думку О.С. Фролова, у певному розумінні застосування сили – це застосування, зокрема, заходів фізичного впливу. Учений виокремлює вертикальну родо-видову серію «державний примус → адміністративний примус → заходи адміністративного припинення → застосування заходів фізичного впливу». Він доходить висновку, що поняття «застосування сили (а значить, і заходів фізичного впливу – Р. С.) у внутрішніх справах держави» є сутнісним проявом правового (узакононого) фізичного примусу з боку держави (в особі уповноважених на те органів і посадових осіб) стосовно осіб з делінквентною поведінкою за допомогою комплексного інструментарію (вогнепальна зброя, спеціальні засоби, заходи фізичного впливу) з метою припинення правопорушення [13].

У ст. 60 Закону України «Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України» від 24 березня 1999 р. № 550-XIV (ч. 1 «Гарнізонна служба») дає таке визначення: застосування заходів фізичного впливу – крайній захід, який допускається у виняткових випадках і в порядку, визначеному в Статуті гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України та Статуті внутрішньої служби Збройних Сил України. Варто зауважити, що деякі посадові особи (особовий склад варті) застосовують «фізичну силу», а не «заходи фізичного впливу» [14].

Загалом військовослужбовці Національної гвардії України мають право застосовувати заходи фізичного впливу в порядку та у випадках, передбачених Законом України «Про Національну гвардію України», а під час несення внутрішньої й вартової служб – Статутом внутрішньої служби та Статутом гарнізонної й вартової служб Збройних Сил України [9, с. 1216].

Зауважимо, що Закон України «Про Національну гвардію України» від 13 березня 2014 р. № 876-VII безпосередньо містить межі застосування заходів фізичного впливу військовослужбовцями Національної гвардії України, на відміну від Закону України «Про внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України» від 26 березня 1992 р. № 2235-XII (втратив чинність), який у цьому аспекті посилається на інші акти законодавства України [15].

Так, відповідно до ст. ст. 20–23 Закону України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України», дія яких поширюються на всі військові формування, створені відповідно до законів України, зокрема на НГУ, військовослужбовці під час виконання службових обов'язків мають право застосовувати заходи фізичного впливу в порядку, встановленому законодавством. Застосування заходів фізичного впливу допускається, якщо інші заходи виявилися неефективними або якщо через обставини застосування інших заходів є неможливим. Військовослужбовці мають право застосовувати засоби фізичного впливу особисто або в складі підрозділу для захисту свого здоров'я й життя, а також здоров'я й життя інших військовослужбовців і цивільних осіб від нападу, якщо іншими способами й засобами захистити їх у такій ситуації неможливо; для затримання особи, яку застали під час вчинення тяжкого злочину та яка намагається втекти або яка чинить збройний опір, намагається втекти з-під варті, а також для затримання озброєної особи, яка загрожує застосуванням зброї та інших засобів, що становить загрозу для життя та здоров'я військовослужбовця чи інших осіб; для відбиття нападу на об'єкти, що охороняються військовослужбовцями, а також для звільнення цих об'єктів у разі захоплення; у разі спроби насильного заволодіння зброєю, бойовою та іншою технікою, якщо іншими способами й засобами неможливо припинити цю спробу [16].

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків в особливий період» від 5 лютого 2015 р. № 158-VIII розширив межі застосування заходів фізичного впливу. Так, командир (начальник) в умовах особливого

періоду, у тому числі в умовах воєнного стану чи бойовій обстановці, з метою затримання військовослужбовця, який вчиняє діяння, що підпадає під ознаки злочину, пов'язаного з непокорюю, опором чи погрозою начальнику, застосуванням насильства, самовільним залишенням бойових позицій і визначених місць дислокації військових частин (підрозділів) у районах виконання бойових завдань, отримав право особисто застосовувати заходи фізичного впливу без спричинення шкоди здоров'ю військовослужбовця, достатні для припинення протиправних дій. Якщо дозволяють обставини, командир (начальник) перед застосуванням заходів фізичного впливу повинен голосом чи пострілом угору попередити про це особу, проти якої можуть бути застосовані такі заходи [17, с. 740].

Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України (дія якого аналогічна дії Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України) визначає межі застосування заходів фізичного впливу посадових осіб у двох випадках: під час виконання службово-бойових завдань гарнізонної служби та під час виконання службово-бойових завдань вартової служби.

У першому випадку встановлюється, що начальник патруля має право особисто застосовувати заходи фізичного впливу чи віддати патрульним наказ застосовувати їх лише за таких обставин: для захисту військовослужбовців та за потреби цивільних осіб від нападу, що загрожує їхньому життю та здоров'ю, якщо іншими способами захистити їх неможливо; для відбиття групового або збройного нападу на патруль, якщо життю або здоров'ю начальника патруля чи патрульних загрожує безпосередня небезпека; під час затримання особи, яка чинить збройний опір, або озброєної особи, яка погрожує застосуванням зброї й інших предметів, небезпечних для життя та здоров'я, або особи, яка намагається втекти з-під варти, якщо іншого способу затримати її немає. У разі якщо дозволяють обставини, начальник патруля перед застосуванням заходів фізичного впливу повинен голосом чи пострілом угору попередити про це особу, проти якої мають бути застосовані ці заходи [14].

Необхідно зауважити, що відповідно до п. 1.8 Наказу начальника Головного управління – командувача внутрішніх військ МВС України «Про затвердження Тимчасового положення про організацію служби спеціальних моторизованих військових частин міліції, військових частин спеціального призначення та підрозділів оперативного призначення внутрішніх військ МВС України» від 5 липня 2005 р. № 521, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 1 серпня 2005 р. за № 835/11115, заборонялося залучати особовий склад військових частин до виконання планових завдань гарнізонної служби [18, с. 550].

У другому випадку, відповідно до ст. ст. 195–197, 202, 223, 241, 244 Закону України від 24 березня 1999 р. № 550-XIV застосуванню фізичної сили, якщо дозволяють обставини, мають передувати попередження про намір їх використання. Без попередження фізичну силу можуть застосовувати в разі виникнення загрози життю або здоров'ю військовослужбовців, нападу на чатового, на об'єкти, які охороняють, вартове приміщення або зміну, що прямує до постів (із постів). За неможливості уникнення застосування сили це не повинно перевищувати міри, необхідної для виконання покладених на чатових обов'язків. У разі заподіяння чатовими шкоди особовий склад варти забезпечує в найкоротший строк подання потрібної допомоги потерпілим. Про застосування фізичної сили чатовий або розвідний негайно доповідає начальникові варти, а начальник варти – черговому варт (черговому військової частини). Перевищення повноважень у застосуванні сили має наслідком відповідальність, встановлену законом України [14].

Проаналізувавши законодавство, яке поширюється на всі військові формування, створені відповідно до законів України, треба дослідити нормативні документи, які регулюють відносини, притаманні саме НГУ.

Так, відповідно до ст. 13 Закону України «Про Національну гвардію України» в разі залучення до виконання завдань з охорони громадського порядку на військовослужбовців Національної гвардії України поширюються права й обов'язки, передбачені Законом України «Про міліцію», у тому числі, очевидно, щодо застосування заходів фізичного впливу [9, с. 1216].

Крім того, наказ начальника Головного управління – командувача внутрішніх військ МВС України від 5 липня 2005 р. № 521 прямо вказує на те, що під час виконання завдань з охорони громадського порядку, громадської безпеки та боротьби зі злочинністю військовослужбовці спеціальних моторизованих військових частин міліції, військових частин спеціального призначення й підрозділів оперативного призначення (на основі яких формувалися підрозділи НГУ) мають право застосовувати заходи фізичного впливу на підставах і в порядку, передбачених Законом України «Про міліцію» та актами Кабінету Міністрів України [18, с. 550].

Інакше кажучи, військовослужбовці НГУ в разі залучення до виконання завдань з охорони громадського порядку мають право застосовувати заходи фізичного впливу, у тому числі прийоми рукопашного бою, для припинення правопорушень, подолання протидії законним вимогам міліції, яка здійснюється із застосуванням сили щодо працівників міліції або інших осіб, якщо інші способи були застосовані та не забезпечили виконання покладених на міліцію обов'язків. Застосуванню сили (очевидно, у тому числі заходів фізичного впливу) повинно передувати попередження про намір їх використання, якщо дозволяють обставини. Без попередження фізична сила може застосовуватися, якщо виникла безпосередня загроза життю або здоров'ю громадян чи працівників міліції, а також у районі проведення антитерористичної операції. Забороняється застосовувати заходи фізичного впливу до жінок із явними ознаками вагітності, осіб похилого віку або з вираженими ознаками інвалідності та малолітніх, окрім випадків вчинення ними групового нападу, що загрожує життю та здоров'ю людей, працівників міліції, або збройного нападу чи збройного опору. У разі неможливості уникнути застосування сили вона не повинна перевищувати міри, необхідної для виконання покладених на міліцію обов'язків і має зводитись до мінімуму можливості завдання шкоди здоров'ю правопорушників та інших громадян. Під час завдання шкоди міліція забезпечує подання необхідної допомоги потерпілим у найкоротший строк. Про застосування заходів фізичного впливу, а також про будь-які ушкодження або смерть, які спричинені особою внаслідок застосування працівником міліції заходів фізичного впливу, працівник міліції негайно письмово доводить до відома безпосереднього начальника для сповіщення прокуророві. Перевищення повноважень із застосування сили тягне за собою відповідальність, встановлену законом [19, с. 95].

Застосування фізичної сили під час охорони об'єктів і конвоювання регулюються Статутом бойової служби військ внутрішньої та конвойної охорони, затвердженим Постановою Кабінетом міністрів України «Про затвердження статутів військ внутрішньої та конвойної охорони» від 10 листопада 1994 р. № 761-22. Відповідно до п. п. 33–34 цього керівного документа фізична сила застосовується особовим складом під час виконання службово-бойових завдань з охорони виправно-трудоустанов і конвоювання осіб, які перебувають під охороною, у виняткових випадках, коли іншими засобами виконати завдання неможливо; перед застосуванням фізичної сили повинно бути попередження про намір її використання. Без попередження фізична сила застосовується в разі явного нападу на охоронюваний об'єкт, підрозділ, вартове приміщення, чатового та інших осіб варту (військового наряду); у разі нападу осіб, позбавлених волі, або вчинення ними зловмисних дій, які безпосередньо загрожують життю та здоров'ю особового складу військ, органів внутрішніх справ, працівників суду та прокуратури, що виконують свої службові обов'язки; під час затримання злочинця (порушника), який чинить збройний опір; у разі втечі засудженого з-під охорони вночі або в інших випадках поганої видимості. Забороняється застосовувати заходи фізичного впливу в разі втечі з-під охорони та затримання жінок із явними ознаками вагітності, малолітніх, осіб похилого віку з вираженими знаками інвалідності, крім випадків скоєння ними групового нападу, що загрожує життю чи здоров'ю сторонніх осіб, особового складу військ, органів внутрішніх справ, працівників суду та прокуратури, або в разі збройного нападу чи збройного опору з їхнього боку; коли можуть постраждати сторонні особи; у напрямі розташування вогнебезпечних або вибухонебезпечних складів (сховищ). Особам, здоров'ю яких було заподіяно шкоду внаслідок застосування сили, надається медична допомога [20].

Висновки. Отже, поняття «заходи фізичного впливу» майже не піддається формалізації, думки вчених досить неоднозначні щодо визначення його дефініції. Терміни «заходи фізичного впливу» та «фізична сила» є еквівалентними, проте перший використовується частіше, тому, на нашу думку, ним варто замінити термін «фізична сила» для уникнення можливих непорозумінь. Межі застосування заходів фізичного впливу варіюються залежно від виду службово-бойової діяльності, часу (особливого періоду) та посадових осіб – військовослужбовців НГУ. Застосування військовослужбовцями Національної гвардії України заходів фізичного впливу регулюється низкою нормативно-правових актів. Існує нагальна потреба уніфікації й зосередження в єдиному кодифікованому акті всіх засад застосування заходів фізичного впливу військовослужбовцями НГУ під час виконання службово-бойових завдань. Застосування заходів фізичного впливу військовослужбовцями НГУ під час виконання службово-бойових завдань – це крайній примусовий спеціальний захід для припинення протиправних діянь у вигляді застосування мускульної сили без допомоги спеціальних засобів, вогнепальної зброї, озброєння й бойової техніки.

Список використаних джерел:

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : [підручник] / О.Ф. Скакун. – пер. з рос. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.
2. Куліш А.М. Поняття та правове регулювання діяльності силових структур системи правоохоронних органів України в сучасних умовах / А.М. Куліш, А.В. Солонар, П.А. Михайлішин // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 5. – Т. 2. – С. 24–27.
3. Орієнтири виборця 2002 р. : [довідник] / В.В. Замніус, Д.С. Ковриженко, Д.М. Котляр та ін. – К. : Міленіум, 2002. – 308 с.
4. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV (станом на 1 серпня 2015 р.) / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
5. Словник української мови : у 11 т. / за ред. І.К. Білодіда ; Інститут мовознавства АН УРСР. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrlit.org/slovnky/slovnky_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh.
6. Словник офіцера внутрішніх військ з воєнно-наукових питань / за ред. О.М. Шмакова. – Х. : Військ. ін-т ВВ МВС України, 2005. – 362 с.
7. Про затвердження Інструкції про застосування зброї, бойової техніки, озброєння кораблів (катерів), літаків і вертольотів Державної прикордонної служби України, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу під час охорони державного кордону та виключної (морської) економічної зони України : Наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 21 жовтня 2003 р. № 200 (станом на 1 серпня 2015 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0963-03>.
8. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України : Постанова правління Національного банку України від 17 серпня 2011 р. (станом на 1 серпня 2015 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0480500-15>.
9. Про Національну гвардію України : Закон України від 13 березня 2014 р. № 876-VII (станом на 1 серпня 2015 р.) / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 17. – Ст. 594.
10. Комзюк А.Т. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання реалізації : [монографія] / А.Т. Комзюк ; за ред. О.М. Бандурки. – Х. : Видавництво Національного ун-ту внутрішніх справ, 2002. – 355 с.
11. Коломоець Т.О. Адміністративний примус у публічному праві України: теорія, досвід та практика реалізації : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Т.О. Коломоець. ; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2005. – 43 с.

12. Ринажевський Б.М. Адміністративно-правове регулювання діяльності військової служби правопорядку у Збройних Силах України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Б.М. Ринажевський ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2010. – 35 с.

13. Фролов О.С. Проблеми правового регулювання і практики застосування вогнепальної зброї, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу працівниками органів внутрішніх справ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О.С. Фролов ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2000. – 16 с.

14. Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України : Закон України від 24 березня 1999 р. № 550-XIV (станом на 1 серпня 2015 р.) / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 22–23. – Ст. 196.

15. Про внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України : Закон України від 26 березня 1992 р. № 2235-XII (станом на 1 серпня 2015 р.) / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 29. – Ст. 594.

16. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : Закон України від 24 березня 1999 р. № 548-XIV (станом на 1 серпня 2015 р.) / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 22–23. – Ст. 194.

17. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків в особливий період : Закон від 5 лютого 2015 р. № 158-VIII (станом на 1 серпня 2015 р.) / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 13. – Ст. 92.

18. Про затвердження Тимчасового положення про організацію служби спеціальних моторизованих військових частин міліції, військових частин спеціального призначення та підрозділів оперативного призначення внутрішніх військ МВС України : Наказ Начальника Головного управління – командувача внутрішніх військ МВС України від 5 липня 2005 р. № 521 (станом на 1 серпня 2015 р.) / Верховна Рада України // Офіційний вісник України. – 2005. – № 31. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0835-05>.

19. Про міліцію : Закон України від 20 грудня 1990 р. 565-XII (станом на 1 серпня 2015 р.) / Верховна Рада УРСР // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 4. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T056500.html.

20. Про затвердження статутів військ внутрішньої та конвойної охорони : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 листопада 1994 р. № 761-22 (станом на 1 серпня 2015 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.